

М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин, Ош мамлекеттик университетинин жана Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин алдындагы биология илимдеринин (доктору) кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 06.23.663 диссертациялык кеңештин эксперти биология илимдеринин доктору, доцент Сакбаева Зулфия Исраиловнанын 03.02.08 – экология адистиги боюнча биология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темадагы диссертациясына

КОРУТУНДУСУ

Эксперт изденүүчү Маметова Кызбурак Кожоевна тарабынан берилген “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темадагы диссертациясын карап чыгып, төмөндөгүдөй чечимге келди:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Кандидаттык диссертация Ош шаарындагы декоративдүү дарактардын жана бадалдардын ызы-чууга, чаңга жана абанын булганышына туруктуулугун жогорулатуу, ошондой эле айлана-чөйрөнүн санитардык-гигиеналык абалын жакшыртуу максатында изилдөөгө арналган. Иште 03.02.08 - экология адистигине ылайык келген жашыл аянттарды реконструкциялоо жана көрктөндүрүү боюнча практикалык сунуштар иштелип чыккан. Диссертациялык жумуштун негизги өзөгү 03.02.08 — экология адистигинин паспортунун 1; 2, 4-пункттарына критерийлерине толук жооп берет.

2. Иштин максаты катары: Бул диссертациялык изилдөөнүн максаты Ош шаарынын шартында декоративдүү дарак жана бадал өсүмдүктөрүнүн өсүү мыйзам ченемдүүлүктөрүн табуу болуп саналат, ошондой эле, изилдөөдө ызы-чуу, топурак жана айлана-чөйрөнүн газ булганышына туруктуулугун жогорулатуу максатында, аларды калыбына келтирүү экологиялык негиздемеге багытталган, санитардык абалын жакшыртуу, ошондой эле көрктөндүрүү иштери боюнча практикалык сунуштарды берүү.

Коюлган максат диссертацияда төмөндөгү төрт негизги милдеттерди аткаруу менен чечилген:

1. Жашылдандыруу үчүн бак-дарактардын түрлөрүн системалаштыруу,
2. Сейил бактардын түрлөрүнүн ар түрдүүлүгүн талдоо,
3. Шаардагы стресстерге баа берүү жана алардын экологияга тийгизген таасири,

4. Сейил бактардын зоналарын натыйжалуу көрктөндүрүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Коюлган милдеттерге жетүүнүн этаптары такталган, объектиси жана каражаттары келтирилген. Изилдөөнүн методологиялык жана теориялык базасын чет элдик, батыш, орус жана Ата мекендик илимпоздордун эмгектери түздү, алар парктардагы дарактардын ролун шаардык чөйрө, анын ичинде абанын булганышы, ызы-чуу жана жылуулук аралынын таасири, ошондой эле ден соолуктун абалын жана шаар тургундарынын жалпы жыргалчылыгын жакшыртуу үчүн иштеп чыккан эмгектери камтылган. Аталган багыттагы методдор менен иликтөөнү жүргүзүшкөн иликтөөчүлөрдүн колдонгон ар тармактуу жолдору белгилүү, ошого ылайык максатка жетүү мүмкүнчүлүгү бар.

Диссертациянын изилдөө объектиси диссертациянын максаттарына жана милдеттерине ылайык келет. Изилдөөнүн максатына жетүү үчүн эксперимент, анализ, синтез, талаа натыйжаларын иштетүү үчүн колдонулуучу заманбап математикалык жана статистикалык методдорго негизделген жалпы илимий методологиялары колдонулган. Изилдөө методдору диссертациянын милдеттерине ылайык келет.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Шаардык экосистемадагы бак-дарактар экологиялык, социалдык жана экономикалык маанилүү функцияларды аткарат, абанын булганышы жана ызы-чуу сыяктуу стресстерди азайтып, жарандардын психикалык саламаттыгын жана жыргалчылыгын жакшыртат.

Ош шаарынын парктарындагы бак-дарактардын түрлөрүнүн курамы темасы аз изилденген бойдон калууда жана бул жаатта илимий маалыматтар чектелүү. Демек, жалбырактуу жана ийне жалбырактуу дарактардын шаар чөйрөсүндөгү экологиялык ролуна шаарды жашылдандыруу жана көрктөндүрүү иштеринин натыйжалуулугун кыйла жогорулатат.

Диссертацияда коюлган милдеттердин ар бирин чечүү зарылдыгын негиздөөдө илимий адабияттагы маалыматтарды сындап талдоо жүргүзүүнүн даражасы жана толуктугу: Диссертацияны жазууда учурдагы илимий адабияттарды толук жана максаттуу пайдалануу маанилүү. Эмгекте Ата мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын эмгектерине басым жасоо менен изилдөө темасы боюнча илимий ойдун өнүгүүсүнүн негизги этаптары талданат. Бул чыгармалардын идеялары менен корутундуларына, сынчыл түшүнүүсүнө өзгөчө көңүл бурулган. Жыйынтыгында автор фактыларга жана материалдарга, ошондой эле маселелерде белгиленген көйгөйлөрдү чечүү деңгээлин көрсөткөн адабий булактарга таянуу менен өз тыянактарын түзгөн. Адабий анализде ушул көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган мурунку чет өлкөлүк жана Ата мекендик илимий изилдөөлөр толук талданган.

3. Илимий натыйжалар. Ош шаарында биринчи жолу парктардагы жашыл мейкиндиктердин экологиялык абалына талдоо жүргүзүлдү. Декоративдүү өсүмдүктөрдүн экологиялык пайдалуулугунун көрсөткүчтөрү, аларды жайгаштыруу схемалары жана шаар чөйрөсүнө туруктуулугун жогорулатуу ыкмалары иштелип чыгып, сунуштар берилген.

Жүргүзүлгөн иштердин натыйжасында тиешелүү натыйжаларга жетишилип, теориялык жана практикалык сунуштар илимий көз караштан жаңычыл болуп чыкты. Илимий натыйжалардын ишенимдүүлүгүн негиздөө маалымат чогултуу ыкмаларын жана аргументация ыкмаларын камтыйт. Бул эмгек прикладдык мааниге ээ жана белгиленген квалификациялык критерийлерге жооп берген учурдагы илимий теорияларды же концепцияларды толуктайт.

4. Алынган натыйжалардын илимий практикалык маанилүүлүгү.

Инвентаризациялоо жана көп функционалдуу талдоо жүргүзүүдө Ош шаарындагы көчөттөрдүн түрдүк курамы биринчи жолу аныкталган. Дарак-бадал флорасы аймактык мониторингдин негизин түзөт жана шаарды жашылдандырууда маанилүү роль ойнойт. Табылган флоранын экологиялык, морфологиялык жана эстетикалык мүнөздөмөлөрүн талдоо принциптери жана методдору көптөгөн прикладдык маселелерди илимий жана практикалык жактан чечүүгө теориялык мамилени иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Ош шаарындагы бак-дарактарды изилдөө процессинде алынган натыйжалар жана аларды талдоодо дарак өсүмдүктөрүнүн ылайыктуу түрлөрүн тандоого, аларды отургузуу үчүн оптималдуу жерлерди аныктоого, ошондой эле алардын шаардык чөйрөнү жакшыртууда, кооздук баалуулугун жогорулатууга жардам берет.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын Ош шаарынын парктарындагы жашыл бактарды жаңылоо жана шаардын башка коомдук объектилерин жашылдандыруу үчүн пайдалануу сунушталат. Практикалык сунуштар көчөлөрдөгү, парктардагы жана скверлердеги дарактардын жана бадалдардын түрлөрүн реконструкциялоого жардам берет, ошондой эле муниципалдык башкарууда жана ЖОЖдордун окуу процессинде колдонулат.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши. Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине дал келет.

6. Айрым мүчүлүштүктөр: Иште кээ бир кемчиликтер бар:

1. Кээ бир бөлүмдөрдө берилген маалыматтар башка бөлүмдөрүндө кайталанат. Ошол эле маалымат кайталанбашы керек деп эсептейм.
2. Диссертациянын текстин кылдаттык менен карап чыгуу зарыл. Ал грамматикалык каталарды текшерүүнү талап кылат.

3. Диаграммалар бир түстө болгондуктан, кайсы сызык эмнени билдирээри жана кандай айырмачылыктар бар экендиги түшүнүксүз. Ошондуктан, ар бир сызык анын мааниси айкын болушу үчүн түстүү болушу керек.

4. Диссертациянын кыргыз жана орус тилдериндеги авторефератта берилген таблицалардагы жана диаграммалардагы туура эмес жана грамматикалык каталарды оңдоо зарыл.

5. Диссертациянын текстинде жана авторефераттын кыргызча-орусча вариантында терминдер бирдей болушу керек.

6. Авторефератта терминдер аларды колдонууда ырааттуулукту камсыз кылуу менен чоң же кичине тамгалар менен жазылууга тийиш.

7. Сунуштар: Диссертациялык иш 02.03.08 – экология адистигине туура келет. Текстте грамматикалык каталарды текшерүү зарыл. Таблицалардагы жана диаграммалардагы техникалык мүчүлүштүктөрдү жана туура эмес аталыштарды да оңдоо керек. Иштин эксперименталдык бөлүгүнө тиешелүү методикалык отчеттор тиешелүү графага жайгаштырылышы керек.

8. Сунуштамалар: Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди даярдоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү. Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы бул кандидаттык диссертация боюнча жетектөөчү уюм катары 03.02.08 -- экология адистиги боюнча илимий кадрлары бар Мирзо Улукбек атындагы Өзбекистан Улуттук университетинин экология кафедрасын (700174, Өзбекистан Республикасы, Ташкент ш., университет көч.4) сунуштоого болот.

Биринчи оппонент катары Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин «Инновациялык технологиялар» илимий-изилдөө институтунун директору, биология илимдеринин доктору Самиева Жыргал Токтогуловнаны (автореферат боюнча шифры - 03.02.08) сунуштайм.

Илимий макалалары:

1. Main representatives of the natural origin of the genus salix l. in the southern regions of kyrgyzstan. Absatarov R., Mamasadyk uulu A., Samieva J. E3S Web of Conferences. 2024. T. 537. C. 05005.
2. Эффективность суммарной солнечной радиации на горизонтальную поверхность юго-западного региона Кыргызстана. Турсунбаев Ж.Ж., Смаилов Э.А., Самиева Ж.Т., Хасанов Б.У. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2023. № 8. С. 32-41.
3. Питание растений для получения экологически чистых продуктов Самиева Ж.Т., Смаилов Э.А. Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. 2016. № 1-4 (216). С. 296-302.

4. Экологическая роль органического вещества почв Самиева Ж.Т., Капарова М.К., Эрматова В.Б., Миралы К.А. Наука и новые технологии. 2013. № 7. С. 129-131.
5. Негативное действие на компоненты экологической системы несбалансированного применения удобрений Смаилов Э.А., Самиева Ж.Т., Капарова М.К., Миралы К.А. Наука и новые технологии. 2013. № 7. С. 142-145.

Экинчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын эмгектери бар: Алмагро компаниясынын, регионалдык менеджери, биология илимдеринин кандидаты, Мамытов Азамат Мамасадыковичти (автореферат боюнча шифры – 03.00.16, 03.00.08) сунуш кылам.

1. Population ecology of gypsy moth in Kyrgyzstan / Orozumbekov A.A., Ponomarev V.I., Mamytov A.M. et al. // XIV U.S. Department of agriculture interagency research forum on gypsy moth and other invasive species.- Annapolis, 2003.- P. 49-50.
2. Экология непарного шелкопряда в орехоплодовых лесах Кыргызстана / Орозумбеков А.А., Пономарев В.И., Мамытов А.М. // Современные проблемы защиты и карантина растений: Материалы междунар. науч. практ. конф.- Алматы, 2005.- С. 143-147.
3. Токторалиев Б.А., Мамытов А.М. Некоторые особенности мониторинга в орехоплодовых лесах Кыргызстана за непарным шелкопрядом (*Lymantria dispar* L.) южно-кыргызской популяции // Материалы Междунар. науч. конф. «Ботаника, экология, охрана растений».- Андижан, 2007.- С. 146-148.

9. Корутунду:

Авторефераттардын орус жана кыргыз тилдериндеги варианттары талапка жооп берип, так жана сапаттуу маалымат берет. Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темада жазылган кандидаттык диссертациясы баардык жагынан алып караганда Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялык комиссиясынын «Илимий даражаларды ыйгаруу тартиби» жөнүндөгү жобосуна ылайык аткарылган.

10. Диссертациялык кеңештин эксперти сунуш кылынган документтерди карап чыгып, М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин, Ош мамлекеттик университетинин жана Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин алдындагы биология илимдеринин (доктору) кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 06.23.663 диссертациялык кеңешине 03.02.08 — экология адистиги боюнча биология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Д.066.23.663 диссертациялык кеңешинин
эксперти, биология илимдеринин доктору,
доцент

Сакбаева З. И.

Дата 21.11.2024-ж.

Эксперт З.И. Сакбаеванын кол тамгасын тастыктайм:

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы
биология илимдеринин кандидаты, доцент



Тешебаева З. А.